

TRADUCERI ȘI TRADUCĂTORI AI OPEREI LUI MIHAI EMINESCU ÎN LIMBA MAGHIARĂ

Mihaela BUCIN¹

mihaelabucin@gmail.com

ABSTRACT: This study explains the way in which Eminescu's poetry is known by our neighbour. First translations of Eminescu's poems in Hungarian language were made when he was still alive and that translations of Hungarian belong both bilingual and some Romanian, Hungarian language proficient, all being impressed so kind poetic and tragic fate Eminescu's poems. The first article about Eminescu in Hungarian is actually an obituary appeared in the newspaper „Plain” in Arad. We can remark that after 1989 nothing was written or translated about Mihai Eminescu and this may represent an alarm signal.

KEYWORDS: culture, Hungarian language, poetry, translation.

Este cunoscut faptul că prima poezie a lui Mihai Eminescu vede lumina tiparului la Budapesta, în revista Familia, a lui Iosif Vulcan, la 25 februarie/9 martie 1866. Este vorba de poezia *De-aș avea...* Cu această ocazie, Vulcan schimbă numele poetului, din Eminovici în Eminescu. În același an, în aceeași revistă din capitala Ungariei îi mai apar încă cinci poezii. Astfel, poetul recunoscut a fi cel mai important din literatura română își leagă acest moment de debut de Ungaria, deci poate că nu întâmplător întreaga sa creație ulterioară a fost primită cu interes în cultura maghiară, datorită numeroaselor traduceri care au apărut încă din timpul vieții poetului.

De-a lungul vremii, opera poetică a lui Eminescu a cunoscut numeroase traduceri în ungurește. Cea mai tradusă poezie de la Eminescu, în limba maghiară este *De ce nu-mi vii*. Până azi există nu mai puțin de 22 de traduceri maghiare ale acestei poezii. Există, de asemeni, 18 traduceri din poezia *La steaua*, 15 traduceri din *Mai am un singur dor*, 11 traduceri din *Glossa*.

¹ Conf. dr., Șef de catedră la Catedra Limba și Literatura Română, Facultatea Pedagogică Juhász Gyula Szegedi Tudományegyetem, Universitatea din Szeged, Ungaria

„Cel dintâi a fost József Sándor, care în decembrie 1885 a prezentat varianta maghiară a poeziei *Atât de fragedă*. Au urmat Laurențiu Bran, Károly Révay, Géza Szöcs, înaintea primului război mondial; iar după aceea li se alătură Jenő Dsida, László Gáldi, Maria Berde, Herö Finta, Tivadar Fekete, Sándor Kibédi, Tamás Enöd, Gábor Oláh, Lajos Áprily și László Szabédi, urmași fiind, după 1945 de Zoltán Jékely, Géza Képes, Jenő Kiss, Ferenc Szémlér, Andor Bajor, Sándor Kacsó, János Székely, Pál Janosik, Sándor Kányádi, Erik Majtényi, István Tóth, ajungând la Ewa Lendway și B. Gal Emil.”²

Poezia *Atât de fragedă* a lui Mihai Eminescu este prima care apare tradusă în maghiară, probabil de către Sándor József, secretar general de mai târziu al Societății Maghiare de Cultură din Transilvania. Traducerea a apărut în ziarul clujean „Kolozsvári Közlöny” („Informața de Cluj”), în numărul apărut la Crăciunul anului 1885, pe când poetul era încă în viață, mai avea 4 ani până la sfârșitu-i tragic³.

Unul dintre primii traducători în maghiară al poeziilor lui Eminescu a fost și Laurențiu Bran. (După unii cercetători, traducerea poeziei *Atât de fragedă...*, atribuită lui Sándor József este făcută tot de Laurențiu Bran, pe când acesta era elev la Sighetul Marmaței.) Laurențiu Bran s-a născut în anul 1865, în satul Tohat, ce aparține acum de orașul Ulmeni, în Maramureș. După absolvirea gimnaziului piarist din Sighet, în 1886 și-a continuat studiile la seminarul teologic din Gherla, în anul 1890 fiind hirotonit preot greco-catolic. Așezat la parohia lui, în 1892 a răspuns la chemarea lui George Pop de Băsești adresată preoților și s-a implicat în procesul memorandiștilor. Laurențiu Bran a tradus din Eminescu și a publicat sub pseudonimul Szamosujvári (acest nume, în română înseamnă „din Gherla”). Faptul ca Laurențiu Bran a semnat aceste tălmăciri cu pseudonim, a stârnit unele polemici printre istoricii literari. Ulterior însă, paternitatea traducerilor a fost lămurită, mai ales că au apărut și alte traduceri ale lui Bran, publicate la Jibou în gazeta săptămânală „Zsibóvideki Hírlap” și apoi în antologia *Román költőkőkből* (Din poezii români), întocmită împreună cu Révai Károly și tipărită la Baia Mare, în anul 1909. Cu acest pseudonim provenit dintr-un toponim, Szamosújvári,

² Lajos Sipos, *Acum 70 de ani – Primul Eminescu în limba maghiară*, în *România Literară*, Revista Uniunii Scriitorilor din România nr. 48, 2004.

³ Dávid Gyula, *Eminescu în conștiința literară maghiară*, în revista *România Literară*, Revista Uniunii Scriitorilor din România, nr. 7, 2000.

Bran urmărea probabil să ascundă faptul că traducerea în maghiară a versurilor lui Eminescu era făcută de un român. Laurențiu Bran a trecut în eternitate în anul 1942, la vârsta de 77 de ani, în localitatea Aluniș, județul Sălaj.

Profesorul Domokos Sámuel, de la Catedra de română a Universității din Budapesta, în studiul său destinat traducerilor din Eminescu din volumul apărut în 1985, *Magyar –román irodalmi kapcsolatok*⁴ (Legături literare româno-maghiare), prezintă încă o traducere apărută în timpul vieții lui Eminescu E vorba o tălmăcire a lui Dux Ármin, a poeziei *O, rămâi* (*Óh maradj*).

O traducere a foarte apreciatei *De ce nu-mi vii* îi aparține unui Pérvu Mihály și a apărut în 1893. Este mai finisată estetic decât traducerea aceleiași poezii care îi aparține lui Laurențiu Bran. A apărut în aceeași publicație clujeană *Kolozsvári Közlöny*, pe prima pagină, cu următoarea explicație: *Eminescu... a románok legnagyobb költője* (*Eminescu... cel mai mare poet al românilor*).

Primul articol despre Eminescu în limba maghiară este de fapt un necrolog, apărut în ziarul *Alföld* (*Câmpia*) din Arad, cu titlul: *Egy román költő halála* (*Moartea unui poet român*). Autorul sumarului necrolog precizează: *Eminescu Mihály, kit román Lenaunak tartottak, meghalt Bukarestben. A kiváló költő élete delén 39 éves korában és hosszas szenvedés után hunyt el a bukaresti tébolydában. Temetése a román politikai, társadalmi és tudományos világ jeleseinek általános részvétele mellett ment végbe július 1-én. A temetés költségeit az állam viselte. (Mihai Eminescu, considerat Lenau al românilor, a decedat la București. Excelentul poet a murit la mijlocul vieții, la 39 de ani, și după multă suferință, la ospiciul din București. Înmormântarea sa a avut loc la 1 iulie, cu participarea lumii politice, sociale și științifice românești. Cheltuielile de înmormântare au fost suportate de stat).*

Același necunoscut Pérvu Mihály scrie în gazeta *Arad és Vidéke* (*Arad și împrejurimile*) următoarea notiță de subsol: *Eminescu Mihály gimnáziumi tanár a románok legnagyobb költője. Se nemzete, se hazája nem tudta megbecsülni. Fiatalon halt meg alig 39 éves korában, elhagyatottan, az örültek házában pár évvel ezelőtt. (Mihai Eminescu, profesor de liceu, este cel mai mare poet al românilor. Nic națiunea, nici patria sa nu au știut să-l prețuiască. A murit acum câțiva ani, la 39 de ani, părăsit, la casa de nebuni.*

⁴ Domokos Sámuel, *Magyar –román irodalmi kapcsolatok*, ed. Gondolat, Budapesta, 1985

Ce concluzie putem trage din aceste informații prezentate de profesorul Domokos Sámuel, în 1985? Că primele traduceri din Eminescu în limba maghiară au fost făcute când poetul ea încă în viață și că traducерile aparțin atât unor maghiari bilingvi, cât și unor români, buni cunoscători ai limbii maghiare, cu toții fiind impresionați atât de genul poetic, cât și de soarta tragică a lui Eminescu.

Până în prezent, peste 15 traducători au transpus în limba maghiară poezii de Eminescu. Cele peste 115 apariții în presa literară și în volume, în perioada de la 1885 și până la primul război mondial, relectă interesul în rândurile oamenilor de litere și al cititorilor maghiari pentru poetul român. În afară de traduceri, au mai apărut două lucrări maghiare despre viața și opera lui Mihail Eminescu, ambele teze de doctorat, susținute la Universitatea din Cluj, în anul 1895 și tot o lucrare de doctorat, susținută și apărută la Pesta, foarte valoroasă ca document, deoarece îi aparține lui Miron Cristea, viitorul patriarh al României. Prima lucrare academică dedicată lui Mihai Eminescu a apărut când trecuseră numai șase ani de la moartea sa. În 1895, Elie Cristea, un tânăr doctorand, absolvă studiile de filozofie și filologie modernă la Universitatea din Budapesta cu o teză în limba maghiară intitulată „*Eminescu, viața și opera. Studiu asupra unor creații mai noi din literatura română*”⁵. Autorul avea să devină, peste ani, primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea.

În perioada interbelică apar primele volume consacrate în întregime tălmăcirii poeziei lui Eminescu, între care volumul apărut în 1934 în traducerea lui Kibédi Sándor a oferit cititorilor maghiari integrala antumelor, purtând chiar titlul de *Eminescu összes költeményei* (Toate versurile lui Eminescu). După 1944, în 1966, apare volumul îngrijit de Kacsó Sándor, în care acesta, bazându-se ediția Perpessicius, a oferit în tălmăcire maghiară întreaga operă poetică eminesciană, nu numai antumele și postumele, dar și fragmentele și poeziile de debut. E de amintit contribuția istoricilor literari maghiari la cunoașterea mai profundă a poeziei lui Eminescu, începând cu cartea publicată de profesorul Szöcs Géza din Sibiu, și continuând cu monografia lui Kakassy Endre (1962), lucrare distinsă cu premiul de critică al Uniunii Scriitorilor, precum și sinteza profesorului Gáldi László, despre stilul poetic al lui Mihai Eminescu.

⁵ Cristea Illés, *Eminescu élete és művei. Tanulmány az újabb román irodalom köréből*, Aurora Ny. Szamos-Újvár, 1895

La sfârșitul primului război mondial, în 1918 începe o nouă epocă în istoria relațiilor literare româno-maghiare. Scriitorul maghiar transilvănean devine deodată scriitor minoritar, care trebuie să găsească un sens nou scrisului său. Și o componentă foarte importantă a acestui „sens nou” este descoperirea misiunii sale de a fi mediator spiritual între cultura maghiară și cea română. Iată cum poate fi argumentat acest lucru în ceea ce privește transmiterea operei lui Eminescu: Áprily Lajos – 5 traduceri noi, Berde Mária 13 tălmăciri, Dsida Jenő traduce 9 poezii din Eminescu (dintre care traducerea Glossei o realizează în trei variante), Finta Gerő scoate în 1938 un întreg volum din tălmăcirile sale, Franyó Zoltán publică nu mai puțin de 77 traduceri, Kiss Jenő 9 traduceri, Szemplér Ferenc 17 traduceri din lirica eminesciană. Tot din perioada interbelică trebuie amintit aici și numele poetului maghiar Oláh Gábor, care nu era transilvănean (a trăit la Debrețin), dar care, îndemant de un sentiment de dragoste față de o studentă româncă, se apucă să învețe românește, și lasă drept moștenire un volumaș întreg din traducerile poeziilor lui Eminescu.

După 1944 începe o nouă perioadă și în istoria receptării maghiare a lui Mihail Eminescu. Statul socialist pune la dispoziție – de altfel din considerente fundamental propagandistice – fonduri însemnate, care însă sunt gospodărite de oameni responsabili pentru promovarea unor valori autentice, pentru tălmăcirea reciprocă a literaturii române în limba maghiară și a literaturii maghiare în limba română. Primul volum Eminescu apare în această perioadă în anul 1947 la Budapesta, sub îngrijirea poetului și traducătorului Jékely Zoltán, este editat de Societatea Româno-Maghiară din capitala Ungariei. Apoi urmează ediția bilingvă de la București, cu prilejul centenarului nașterii lui Eminescu (1950), un alt tom voluminos (peste 150 pagini) tradus și publicat Franyó Zoltán (1961), care de altfel este și unul din traducătorii în limba germană ai poeziei eminesciene. Dar realizarea cea mai impunătoare este fără îndoială ediția îngrijită de Kacsó Sándor (1966, cu o reeditare în 1984), ediție, care a cuprins în cele aproape 600 pagini nu mai puțin de 280 poezii, aproape întreaga operă poetică a lui Mihail Eminescu. Îngrijitorul acestei ediții a reușit să mobilizeze 32 de traducători maghiari din România și Ungaria. Cu ocazia centenarului morții lui Mihai Eminescu, în 1989, Editura Kriterion a scos de sub tipar, sub îngrijirea istoricului literar Mózes Huba (el însuși exeget al variantelor maghiare ale poeziei Glossa), volumul de sinteză, intitulat *Eminescu în literatura maghiară – Eminescu a magyar irodalomban*, cu cele mai bune

tălmăciri (în mai multe variante) ale poeziilor eminesciene, și cu cele mai semnificative exegeze și interpretări ale operei. (Datele sunt preluate din articolul citat al lui Dávid Gyula).

După 1989, nimic demn de semnalat nu s-a mai înregistrat în acest domeniu. În epoca internetului, însă, mulți unguri descoperă poezia lui Eminescu, bine reprezentată în paginile maghiare⁶ și tot acum se remarcă încercări de noi traduceri, chiar dacă deocamdată la nivelul de amator.

⁶ De exemplu: <http://mek.oszk.hu/02200/02203/html/eminind.htm>, http://www.magyarulbabelben.net/works/ro/Eminescu,_Mihai-1850/Lacul/hu/5421-A_t%C3%B3